

В. Н. Хоменко, ст. викл., О. А. Калініна, студ.

Ключові слова: відносини власності, державна власність, приватна власність, приватизація, роздержавлення, монополізм, олігархічний тип привласнення, капіталістичний тип привласнення, соціалістичний тип привласнення, ринково-конкурентне привласнення, суспільно-регульоване привласнення, плюралізм відносин власності

Постановка проблеми. Як відомо, одним з базових інститутів будь-якої економічної системи суспільства є власність і будь-які докорінні зміни у цій системі розпочинаються з відповідних перетворень у відносинах власності. Тому, розглядаючи якісні аспекти модернізаційного процесу в Україні, неможливо оминати аналізу сучасного стану та проблем оновлення відносин власності.

Аналіз публікацій. Інституту власності присвячено чимало наукових праць, як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Зокрема, в Україні найбільш плідно у цій царині працюють її провідні науковці: В. Базилевич, В. Будкін, А. Гальчинский, В. Геєць, А. Гриценко, В. Рибалкін, А. Чухно та інші. Центральним у їхніх дослідженнях стали проблеми роздержавлення та приватизації, теоретичні питання аналізу відносин власності, їх еволюції та проблеми їх трансформації в сучасних умовах.

Метою даного дослідження є аргументація необхідності оновлення існуючих в Україні відносин власності, його проблем та шляхів їх розв'язання з урахуванням досвіду розвинених країн світу.

Виклад матеріалу. В результаті роздержавлення та приватизації в Україні було подолано державний монополізм, радикально змінилася структура власності. Ще на час завершення масової приватизації (2006 р.) 87,7 % суб'єктів вітчизняної економіки господарювали на основі приватної власності. Державна власність безпідставно дискредитується, частка державного сектору в економіці країни постійно зменшується, що призводить до подальшого зниження можливостей держави щодо перерозподілу національного доходу, розквіту тіньової економіки, небезпечного послаблення керованості економіки. Вкрай мізерною може виявитися матеріальна база майбутніх громадян України, оскільки недбалість у розпорядженні об'єктами державної та комунальної власності практично досягла свого апогею.

В результаті домінування в Україні приватної власності всупереч намірам розбудувати багатоукладну (змішану) економіку ми маємо знову економіку моноукладну, приватнокапіталістичну. Саме капіталістичний тип привласнення став пануючим: засоби виробництва, природні і фінансові ресурси зконцентрувалися в руках великих приватних власників; працівники підприємств, незважаючи на формальне володіння акціями, фактично відчужені від реального прийняття рішень і управління; характерними стали різка диференціація суспільства, високий рівень бідності, глибокі соціальні контрасти, низька соціальна відповідальність бізнесу, слабкість і неавторитетність інститутів соціальної політики. Даний спосіб привласнення у більшій мірі відповідає характеристикам первісного нагромадження капіталу та «чистого капіталізму», а ніж властивостям сучасної змішаної економіки.

Щодо форми привласнення, то явно вираженим стало ринково-конкурентне привласнення. Однак, ця форма набула характерних рис «дикого ринку» з його грабіжницьким привласненням та «квазіринку» з пріоритетом спекулятивних операцій, наявністю високих адміністративних, економічних та кримінальних бар'єрів, олігархічного привласнення з боку великих бізнес-структур.

Приватна власність в Україні за своєю сутністю і походженням є приватно-бюрократичною. Оскільки ініціатором роздержавлення була влада, то її представники (партійно-господарська номенклатура) в ході приватизації лише юридично оформили колишню державну власність. Державно-бюрократична власність перетворилася у приватно-бюрократичну. Інститут власності злився з інститутом влади, в результаті чого утворився такий інститут як «влада-власність» [5]. Новоявлені бізнесмени та політики – це колишні партійні та господарські керівники (або їх довірені особи), які дешево придбали великі об'єкти державної власності у ключових галузях народного господарства [3]. Наш капіталізм не проходив стадію вільної конкуренції, а склався відразу як капіталізм переважно не багатьох великих

промислово-фінансових груп. Такий капіталізм мовою економічної теорії називається «капіталізм олігополій», а в нашій пострадянській термінології – «олігархічний капіталізм» [4].

Саме олігополія, олігархо-монополістична власність стала головним гальмом якісного перетворення економіки. Домінування олігополій у базових галузях народного господарства, одержання ними високих прибутків не породжує у них зацікавленості у модернізації галузевої та технологічної структури національної економіки, свого власного виробничого апарату, у розвитку науки, впровадженні інновацій. Орієнтуючись на випуск експортної продукції, де рентабельність є більш високою у 2 – 3 рази, олігополії значно звужують об'єми внутрішнього ринку, можливості розвитку малого та середнього бізнесу, що обумовлює залежність української економіки від кон'юнктури світового ринку. Це означає, що національна система господарювання не має власного механізму сталого самовідтворювального зростання.

Завдяки злиттю інституту власності з інститутом влади, бізнесу і політики у вітчизняній господарській системі «не працюють» механізми ефективної конкуренції, ринкової концентрації та нагромадження капіталу; немає «прозорих» і всіма дотримуваних правил економічної поведінки; відсутні правові гарантії та механізми судового захисту власності; домінуючу роль у господарських відносинах відіграє адміністративна влада, панують неформальні відносини, розквітає корупція. В результаті українська економіка не демонструє ні високої ефективності, ні обнадійливих потенціальних можливостей.

Компаративний аналіз соціально-економічного розвитку України та інших європейських країн показує, що за показниками ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (в Україні – 2,3 тис. дол., у Швейцарії – 45,4 тис. дол., в Норвегії – 61, 4 тис. дол., у Люксембурзі – 88,8 тис. дол.), продуктивності праці у промисловості та енергетиці (в Україні – 10 тис. дол., в Російській федерації – 29,9 тис. дол., у Німеччині – 94, 2 тис. дол., у Норвегії – 329,7 тис. дол., у Люксембурзі – 803,0 тис. дол.), у будівництві (в Україні – 6,7 тис. дол., у Польщі – 38,6 тис. дол., у Франції – 73,6 тис. дол., в Австрії – 77,5 тис. дол.), у сільському господарстві (в Україні – 5,6 тис. дол., в Болгарії – 8,2 тис. дол., у Литві – 21, 8 тис. дол., у Фінляндії – 41,2 тис. дол., у Швеції – 59, 0 тис. дол.), валового нагромадження на душу населення (в Україні – 2,1 тис. дол., у Словаччині – 6,5 тис. дол., в Словенії – 9,4 тис. дол., у Норвегії – 13,9 тис. дол., у Люксембурзі – 17,7 тис. дол.) Україна посідає передостаннє місце в Європі. Гірші показники має тільки Молдова [2]. Тому стверджувати, що в українській економіці з'явилися ефективні приватні власники, досить складно та, мабуть, і не коректно.

За таких умов нагальним завданням стає відокремлення власності від влади, політики від бізнесу. Все інше є другорядним. Вирішити це завдання можна тільки шляхом зміни типу, природи та характеру національної влади.

Відокремлення власності від влади розкриє простір для розширення плюралізму форм власності, поширенню змішаних і комбінованих форм власності, посиленню процесів демократизації та соціалізації відносин власності, еволюції способів і форм привласнення.

Насамперед, необхідно забезпечити плюралізм форм власності. Відповідно до закону України «Про власність», основними і рівноправними формами власності є приватна, колективна, державна. Проте в Конституції України закріплена лише приватна і державна форми власності, що означає відтворення реалій кінця XVIII – початку XIX ст. П. Самуельсон називав приватну власність «анархією плюс «констебель», а Б. Гаврилишин вважає її «ковбойською економікою» [6].

Сучасна практика життєдіяльності світового господарства доводить, що стабільність і ефективність сучасних національних економік у значній мірі залежить від наявності в них різноманітних форм (видів) власності. Соціобіологічна природа людини зумовлює необхідність органічного поєднання в економічній системі приватної (найадекватнішої біологічній сутності людини), колективної, державної та суспільної форм власності. Причому, кожна форма власності має бути чітко персоніфікованою.

Приватна та колективна форми власності – це певним чином організовані персоніфіковані форми власності. До останнього часу виходили з того, що переважаючою є приватна власність. Вважалося, що саме приватний інтерес є рушійною силою розвитку економіки і суспільства. Однак таке трактування ринкової економіки відображало реалії певного періоду. Перехід же на нову, постіндустріальну стадію прогресу, розвиток і утвердження інформації та знань як якісно нового чинника виробництва, значно підносять рівень усупільнення економіки, перетворюють загальнонаціональні інтереси у провідні і визначальні. Ось чому Саміт «Групи 20», накреслюючи шляхи виходу з глобальної фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. визнав,

що не приватні, а саме «загальнонаціональні інтереси задають формат для реалізації приватних інтересів». Тобто, керівники 20 провідних країн світу відмовляються від визначальної ролі приватної власності і приватного інтересу, зрікаються того, що було символом віри в епоху індустріального ринкового виробництва, чому поклонялися, і визнають наростання загальнодержавного усупільнення, яке зробило загальнонаціональні інтереси визначальними. За таких умов значно зростає роль державної та суспільної власності.

Державна власність – це загальнонародна не персоніфікована власність, що знаходиться безпосередньо в управлінні державних органів і забезпечує державі обороноздатність, внутрішній порядок і управління, реалізацію загальнодержавного характеру відтворюваних процесів «людини», «природи», «життєдіяльності суспільства». Ця власність може виступати в якості товару лише в надзвичайних ситуаціях загальнодержавного характеру.

Суспільна власність – це загальнонародна персоніфікована власність, що забезпечує мінімальні індивідуальні потреби члена суспільства. Суспільна власність поділяється на власність загальнонародну і регіональну, або територіальну, чим визначається її значущість. Ця форма власності може виступати в якості товару тільки в залежності від міри значущості або у відповідних надзвичайних ситуаціях. Суспільна власність – це специфічним чином організована персоніфікована державна власність, а також деякі елементи колективної або приватної власності, що мають рівень загальнонародної значущості. За такої форми власності створюваний продукт має безпосередньо суспільний характер, завдяки чому виникає об'єктивна потреба виробляти його в інтересах суспільства в цілому. Така форма власності може бути досить ефективною, оскільки виступає в якості суспільного стимулюючого чинника. Не можна допускати знеособленої суспільної власності. Склад і розмір суспільної власності визначається необхідністю виробництва мінімально необхідного об'єму кінцевої продукції.

Розширення плюралізму форм власності, їх взаємопроникнення і взаємодоповнення обумовлюють формування змішаної власності, яка характеризується змішаністю прав власності, типів привласнення, різноманітністю форм привласнення.

Змішаність прав власності проявляється у розмиванні меж абсолютної приватної власності та допущенні більшості населення до співволодіння ресурсами. В розвинених державах система змішаних прав власності формувалася різними шляхами. У Європі, наприклад, через канали державного перерозподілу. Персоніфікована державна власність і по букві, і по духу є власністю усього населення. Вона забезпечує задоволення потреб усіх громадян, причому потреб довго- і короткострокових. Наприклад, у Норвегії саме державні компанії здійснюють розвідку і розробку нафтогазових родовищ. Держава за допомогою податків на користь суспільства вилучає близько 80 % прибутків паливодобувних компаній. Вилучені кошти акумулюються у Нафтовому фонді Норвегії, метою якого є створення можливостей для майбутніх поколінь норвежців скористатися перевагами нинішнього нафтового багатства країни. Частка державного бюджету у ВВП Норвегії сьогодні становить близько 48 %, соціальні видатки бюджету на кожного мешканця стабільно збільшуються, завдяки чому тривалість життя в країні становить близько 79 років, а його якість забезпечують безплатні та загальнодоступні послуги охорони здоров'я та освіти, розгалужена система охорони довкілля та соціальної підтримки, за яких плоди економічного зростання відносно рівномірно розподіляються в масштабах усього норвезького суспільства. Не дивно, що на початку XXI ст. Норвегія стала лідером у світі за індексом людського розвитку, в Європі – за рівнем добробуту, щороку демонструє стабільне економічне зростання на інноваційних засадах [1].

У США змішане право власності формувалося шляхом створення так званого «суспільства участі». Американський середній клас має доступ до співволодіння власністю і привласнення доходу від неї через спеціальні банки і фонди, в яких він придбає корпоративні цінні папери та акції різних фондів, насамперед пенсійних і страхових.

Становлення змішаного права власності в Японії відбувалося шляхом формування так званого «інтегрального власника», в якому керівництво концернів у якості власників підлаштовується до робітників та службовців, встановлюючи з ними рівні відносини за нормами колективізму. Традиційний для Сходу патерналізм гармонійно вписався у корпоративні структури, об'єднуючи усіх робітників і службовців, від вищого керівництва до різноробочих, у певний аналог великої патріархальної сім'ї. В результаті і наймачі, і службовці, наприклад, на «Тайоті» вважають, що їх інтереси співпадають, що підприємство – їх спільна власність.

Завдяки змішаності прав власності привласнення за своїм способом стає «капітало-соціально», тобто таким, що об'єднує капітало-орієнтований (капіталістичний), так і соціально-орієнтований (соціалістичний) тип привласнення. Воно вже не є чисто капіталістичним, заснованим на повному відокремленні працівників від засобів виробництва.

З'являються елементи соціально-орієнтованого типу привласнення, що відображається в посиленні реального впливу працівників на поєднання факторів виробництва, на розподіл результатів виробництва, на прийняття соціально – економічних рішень через розширення участі трудящих в управлінні підприємствами і соціального партнерства, в установленні і дотриманні цілого ряду соціальних стандартів та ін. Найбільш характерною рисою нового способу привласнення є соціальні гарантії.

Розмивання меж абсолютної приватної власності, встановлення оптимальних меж державної та суспільної власності сприяє зміні і форми привласнення. Приватна, ринково-конкурентна форма привласнення («мікропривласнення») доповнюється суспільно-регульованою формою («макропривласненням»). Останнє відображається, насамперед, у посиленні ролі держави у економічних процесах.

Варто наголосити, що ці зміни у відносинах власності добре узгоджуються з логікою сучасного цивілізаційного процесу, його гуманізацією, підпорядкованістю інтересам людини, її всебічному якісному розвитку та можуть стати орієнтиром у практичній діяльності українських реформаторів.

Висновок. Порівняльний аналіз відносин власності в Україні та розвинутих країнах світу засвідчує, що інститут власності у нашій країні потребує значних перетворень: відокремлення власності від влади, урізноманітнення форм власності, формування змішаного права власності, оновлення способу і форм привласнення. Такі перетворення можуть створити надійні основи для подальшого соціально-економічного розвитку у відповідності з логікою сучасного цивілізаційного процесу, реальній модернізації українського суспільства.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. **Артюмова Т.** Інституціональні пастки ринкової трансформації: уроки для України // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 36 – 45.
2. **Бондар Н.** Компаративний аналіз соціально-економічного розвитку України та інших європейських країн // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 64 – 75.
3. **Гриценко А.** Спільно-розподільні відносини: праця, власність і влада // Економіка України. – 2003 – № 3. – С. 50 – 58.
4. **Зверяков М.** Ліберальна ідея і модернізація економіки України // Економіка України. – 2010 – № 7. – С. 11 – 21.
5. **Кіндзерський Ю.** Інституціональні аспекти відтворення у контексті структурних трансформацій // Економіка України. – 2007 – № 1. – С. 4 – 13.
6. Економічна енциклопедія у трьох томах. / Ред. С. В. Мочерний та ін. – Т. 1. – К. : Академія. – 2000. – С. 234 – 239, 240 – 242, 731 – 733.

УДК 330.111.62(477)

Проблеми оновлення відносин власності в Україні / В. М. Хоменко, О. А. Калініна // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – Д. : ПДАБА, 2013. – № 3. – С. 57 – 61. – Бібліогр.: (6 назв.).

Проаналізовано проблеми та шляхи оновлення відносин власності в Україні.

Ключові слова: відносини власності, приватна власність, державна власність, приватизація, роздержавлення, монополізм, олігархічний капіталізм, капіталістичний тип привласнення, соціалістичний тип привласнення, ринково-конкурентне привласнення, суспільно-регульоване привласнення, плюралізм відносин власності.

Проблемы обновления отношений собственности в Украине / В. Н. Хоменко, О. А. Калинина // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – Д. : ПДАБА, 2013. – № 3. – С. 57 – 61. – Библиогр.: (6 назв.).

Проаналізовані проблеми і шляхи оновлення відносин власності в Україні.

Ключевые слова: отношения собственности, частная собственность, государственная собственность, приватизация, разгосударствление, монополизм, олигархический капитализм, капиталистический тип присвоения, социалистический тип присвоения, рыночно-конкурентное присвоение, общественно-регулируемое присвоение, плюрализм отношений собственности.

The problems of property relations' recovering in Ukraine / V. N. Homenko, O. A. Kalinina // Visnyk of Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture. – D. : PSACEA, 2013. – № 3. – P. 57 – 61. – Bibliogr.: (6 names).

Were analysed the problems and the ways of property relations' recovering in Ukraine.

Key word: relations property, private property government property, privatization, denationalization, monopolism, the oligarchic mopolism the capitalist type of assignment, the socialist type of assignment, market-competitive assignment, socio-variable assignment, pluralism of ownership relations.